

František HANZLÍK

Katedra sociálních věd a personalistiky, VVŠ PV,
682 03 Vyškov

Souvislosti vzniku vojenského obranného zpravodajství a jeho podíl na formování bezpečnostních složek Ministerstva vnitra v roce 1945.

1/ Úvod

Historikové i pamětníci událostí let 1945-1948 se shodují v názoru, že ovládnutí Ministerstva vnitra a jemu podřízených složek se v poválečném období stalo klíčem k uchopení moci komunistickou stranou v únoru 1948. Konkrétní fakta potvrzující tyto skutečnosti najdeme v publikacích O. Hory, P. Drtiny, H. Ripky, L. Feirabenda, J. Jostena, E. Táborského, ale i K. Kaplana a dalších.^{/1}

V uvedených publikacích však nenajdeme analýzu vzniku mechanismu, který umožnil komunistické straně postupně ovládnout Ministerstvo vnitra, jemu podřízené složky, ale také Vojenské obranné zpravodajství, které v tomto procesu sehrálo důležitou úlohu. Získat základní poznatky o těchto otázkách umožnilo až zpřístupnění archivních pramenů po roce 1989. Do této doby patřily archivní prameny o činnosti tajných služeb i Ministerstva vnitra v letech 1945-1948 k přísně utajovaným materiálům. Právě proto bylo působení tajných služeb i ostatních bezpečnostních složek zahaleno rouškou tajemství a byla jim připisována moc a možnosti, kterými fakticky nedisponovaly.

V poválečném období působily v Československu čtyři tajné služby. Vojenské obranné zpravodajství (OBZ), Vojenská zpravodajská služba (2. odd. HŠ), a dvě civilní služby Zemské odbory bezpečnosti II. (ZOB II.) a Státní bezpečnost (StB). Význam tajných služeb roste obvykle v případě vnějšího ohrožení anebo v průběhu zápasu o politickou moc uvnitř státu. Právě léta 1945-1948 můžeme z tohoto pohledu charakterizovat jako období ve kterém probíhal otevřený i veřejnosti skrytý zápas o uchopení politické moci mezi komunistickou stranou a jejími protivníky. V omezeném spektru politických stran v poválečném období patřily mezi hlavní odpůrce komunistické strany národní socialisté a lidová strana.^{/2}

Tajné služby neměly rozhodující vliv na vývoj událostí, avšak sehrály rozporuplnou úlohu. Na jedné straně mocenský zápas do určité míry ovlivňovaly a na straně druhé stály mnohdy v jeho centru jako objekt ostrých sporů mezi politickými stranami. A to jak ve vládě tak i v parlamentu a v hromadných sdělovacích prostředcích. Účast tajných služeb v zápase o uchopení politické moci netvořila hlavní obsah jejich činnosti. Zabývaly se především bojem proti nacistickému podzemí, vyšetřováním kolaborantů a zrádců, očištěním veřejného a politického života od kolaborantů a zrádců, prověrkami státní a národní spolehlivosti, ochranou vojenského a ekonomického tajemství i potíráním protistátní činnosti.

Studium archivních pramenů k této problematice umožňuje rozšířit spektrum poznatků o celém období let 1945-1948. Zároveň však v sobě skrývá i úskalí, které spočívá především v nebezpečí přecenění nebo naopak podcenění úlohy tajných služeb v zápase o uchopení moci. Zpřístupnění a zveřejnění faktů a informací, které měly zůstat utajeny před zraky historiků i veřejnosti umožňuje nahlédnout do zákulisí rozhodnutí, které učinili čelní představitelé politického života, včetně prezidenta republiky v krizových situacích.^{/3} Přispívá také k reálnějšímu pohledu na působení tajných služeb a jejich „odémonizování“ nejen ve zkoumaném období. I přes zpřístupnění archivních pramenů k působení tajných služeb není možno ani dnes v důsledku nutnosti utajení určitých informací zveřejnit podrobnou analýzu jejich činnosti. K utajovaným skutečnostem patří i dnes např. systém práce s agenty, způsoby jejich získávání, prověřování a řízení. Utajovány jsou také konkrétní metody práce příslušníků zpravodajských služeb při plnění různých úkolů i další skutečnosti.

V období předmnichovské Československé republiky neměla komunistická strana v Ministerstvu vnitra, policii ani v tajných službách žádný vliv. Bezprostředně po skončení války v druhé polovině roku 1945 se KSČ podařilo Ministerstvo vnitra a postupně i jemu podřízené složky zcela nebo v rozhodující míře ovládnout. U zrodu mechanismu pomocí kterého se komunistické straně podařilo ovládnout bezpečnostní složky stálo Vojenské obranné zpravodajství. Souvislosti jeho vzniku a působení v první polovině roku 1945 ukazují, proč právě tato bezpečnostní složka získala zvláštní, oproti všem ostatním svým způsobem výsadní postavení. Právě v posouzení souvislostí vzniku vojenského obranného zpravodajství můžeme hledat odpovědi na otázky - proč tomu tak bylo a proč se Vojenské obranné zpravodajství stalo důležitým nástrojem komunistů na jejich cestě k uchopení politické moci ?

Souvislosti vzniku Vojenského obranného zpravodajství.

Vojenské obranné zpravodajství oficiálně vzniklo na základě rozkazu velitele 1. čs. armádního sboru v SSSR gen. L. Svobodu ze dne 7. ledna 1945. Jeho přednostou se stal tehdy npor. v záloze Bedřich Reicin.^{/4} V této době existovala Vojenská zpravodajská služba (2.oddělení hlavního štábu) pod vedením gen. Františka Moravce. Také Vojenské obranné zpravodajství existovalo již v armádě předmnichovské republiky, kde tvořilo nedílnou součást Vojenské zpravodajské služby. Ta prováděla jak ofenzivní zpravodajství - rozvědné, tak i zpravodajství defenzivní - obranné proti působení zahraničních rozvědek a na ochranu utajovaných skutečností. Čs. zpravodajská služba za války vycházela z organizační struktury a systému práce předmnichovské Vojenské zpravodajské služby. Struktura zpravodajských důstojníků existovala jak v čs. jednotkách na Západě tak i u 1. čs. armádního sboru v SSSR. Centrála Vojenské zpravodajské služby působila v Londýně u Ministerstva národní obrany exilové vlády. Pro vznik samostatného Vojenského obranného zpravodajství nebyl žádný důvod. Z tohoto pohledu je nutno hledat odpověď na otázky kdo a proč měl zájem na vzniku samostatného Vojenského obranného zpravodajství a proč vznikla tato tajná služba právě na počátku roku 1945? Odpovědi na tyto otázky nám může poskytnout posouzení souvislostí vzniku OBZ.

Oddělení obranného zpravodajství u 1. čs. armádního sboru zřídil gen. L. Svoboda na přímou žádost gen. Mechlise, člena vojenské rady 4. ukrajinského frontu. Jeho konstituování se stalo důležitou součástí úsilí sovětského vedení o vytvoření podmínek pro uplatňování vlivu na vývoj v armádě i v ostatních oblastech života v osvobozeném Československu.

Npor. B.Reicin do této doby působil jako osvětový důstojník. Spolu s mjr. JUDr. Jaroslavem Procházkou řídil činnost neveřejné stranické organizace a redigoval časopis „**Naše vojsko v SSSR**“. B. Reicin i npor. JUDr. Karel Vaš, kteří stáli u zrodu OBZ, absolvovali sovětské zpravodajské školy.

OBZ mělo tvořit protiváhu zpravodajské služby (2. oddělení hlavního štábu londýnského MNO) pod vedením gen. Františka Moravce. Eminentní zájem sovětského velení na zřízení OBZ u 1. čs. armádního sboru vyplýval mimo jiné z jeho nedůvěry vůči londýnskému Ministerstvu národní obrany, čs. zpravodajské službě i důstojníkům, přesunutým během války k našim jednotkám v SSSR. Také z tohoto důvodu vytvořilo sovětské velení v průběhu války dokonce speciální zpravodajskou skupinu, složenou ze zkušených důstojníků a vyčlenilo ji pro práci proti čs. zpravodajské službě.

Také doba vzniku OBZ nebyla náhodná. Rozhodnutí o vzniku tajné služby jakéhokoliv typu náleží v každém státě vládě a parlamentu. O vytvoření OBZ bez souhlasu MNO, vlády a prezidenta republiky rozhodl gen. L. Svoboda na žádost sovětské strany až v době, kdy uvedené instituce ztratily vliv na vývoj situace kolem 1. čs. armádního sboru. V té době již MNO a vláda pouze registrovaly a popřípadě dodatečně schvalovaly již realizované kroky velitele sboru. Ztrátu vlivu londýnské emigrační vlády na vývoj situace u 1. čs. armádního sboru a na osvobozeném území lze dokumentovat na mnohých skutečnostech. Jednalo se např. o odvolání gen. J. Kratochvíla z funkce velitele 1. čs. armádního sboru v SSSR sovětským velením bez souhlasu MNO a vlády, znemožnění činnosti velitelství osvobozeného území v čele s gen. A. Hasalem, neoprávněné povyšování a jmenování důstojníků gen. Svobodou, neúspěšný pokus prezidenta E. Beneše dosáhnout zastavení nástupu branců čs. občanů ze Zakarpatské Ukrajiny do Rudé armády atd. Na přelomu roku 1944/1945 ztratila fakticky londýnská vláda reálný vliv na vývoj situace u sboru a na osvobozeném území.^{/5}

Organizační struktura i metody práce obranného zpravodajství vycházely z předpisů, platných v Rudé armádě. Tato nově vzniklá instituce se diametrálně odlišovala jak v organizační struktuře, metodách práce tak i získaných pravomocech od stávající zpravodajské služby. Na rozdíl od ní mělo vznikající Vojenské obranné zpravodajství jak složku zpravodajskou, tak i výkonnou. Prakticky to znamenalo, že v rámci OBZ vznikly bezpečnostní oddíly (BO). Jejich příslušníci zadržovali a zatýkali podezřelé osoby, eskortovali zatčené, prováděli osobní i domovní prohlídky.

Vojenská zpravodajská služba předmnichovské republiky, stejně jako zpravodajské služby jiných armád měla za úkol získávat, shromažďovat a vyhodnocovat informace důležité pro obranu státu a odhalovat působení nepřátelských rozvědek. Do pravomoci příslušníků zpravodajských služeb nepatřilo zatýkání, zadržování osob, domovní prohlídky a provádění dalších podobných úkonů. Ty byly podle zákona oprávněny provádět pouze stanovené bezpečnostní orgány Ministerstva vnitra. Hlavní důvody, které vedly k takovéto právní úpravě postavení zpravodajských služeb vyplývaly z nutnosti utajení jejich práce, z nutnosti utajení totožnosti zpravodajských důstojníků, ale také ze snahy zabránit možnému zneužití těchto služeb.

OBZ pod vedením B. Reicina od samého počátku existence disponovalo jak pravomocemi zpravodajské služby, tak i pravomocemi bezpečnostních orgánů. Příslušníci

bezpečnostních oddílů, které vznikaly v rámci OBZ měli téměř neomezené pravomoci jak vůči vojenským osobám, tak i vůči civilnímu obyvatelstvu na osvobozeném území. Vedle zpravodajské činnosti fakticky suplovali činnost polního četnictva. Pravomoci bezpečnostních orgánů využívali příslušníci OBZ v době války v operačním pásmu bojujících armád a později i na osvobozeném území do konce roku 1945, kdy trvala branná pohotovost státu. V době branné pohotovosti státu odpovídal za bezpečnostní situaci na území státu ministr národní obrany. Proto i v pohraničních oblastech bezprostředně po osvobození plnila armády úkoly ochrany veřejného pořádku. Jednotky armády i bezpečnostní složky Ministerstva vnitra byly na základě rozkazu ministra národní obrany podřízeny velení OBZ.^{/6}

Od svého vzniku plnilo OBZ následující úkoly:

- * prověřování důstojníků a rotmistrů slovenské a české národnosti, kteří nastupovali na základě mobilizační vyhlášky k jednotkám 1. čs. armádního sboru.
- * posouzení návrhů na jmenování do funkcí a povýšení.
- * zatýkání a vyšetřování zběhů a vojáků, kteří se dopustili trestných činů.
- * zatýkání a vyšetřování kolaborantů a zrádců.
- * odstranění Němců a Maďarů z 1. čs. armádního sboru.
- * pátrání po archívech a dokumentech Gestapa, Abwehru a okupačních úřadů.

Z analýzy archivních pramenů je zřejmé, že hlavní pozornost věnovali příslušníci OBZ řešení problematiky trestné činnosti vojáků, pátrání po archívech a dokumentech Gestapa, Abwehru a okupačních úřadů, ale i odstranění Němců a Maďarů ze sboru. Příslušníci OBZ zpracovávali podklady pro odstranění Němců a Maďarů (čs. občanů) z armádního sboru. Za důvod k vyloučení z čs. jednotek považovali i fakt, že dotyčný voják nebo důstojník je Němec, či Maďar. Většina zdůvodnění obsahovala některou z následujících klauzulí „*Je vinen*“ protože je Němec nebo Maďar, mluví pouze německy, česky neumí, do čs. armády se přihlásil, aby se po válce vyhnul odsunu atd. Vojáci a důstojníci, vyloučení ze sboru byli předáni do zajateckých táborů Rudé armády a většinou odesláni do SSSR.^{/7}

Měsíčně vynesl polní soud I. stolice 1. čs. armádního sboru také 80-100 rozsudků nad vojáky a důstojníky, kteří se dopustili různých trestných činů. Od zběhnutí, zbabělosti před nepřítelem až po porušení povinností ve strážní službě a neuposlechnutí rozkazu a podobně. Ve své funkci přednosty OBZ sboru B. Reicin intenzivně organizačně i kádrově budoval jeho aparát. Postupně vznikaly oddělení OBZ u jednotlivých brigád armádního sboru.

Příslušníci OBZ se v drtivé většině rekrutovali z důstojníků osvětové služby 1. čs. armádního sboru. Osvětová služba u sboru byla doménou KSČ a vykonávala svoji činnost v úzké spolupráci s podobnými institucemi v Rudé armádě. Část vojáků sboru dokonce ztotožňovala osvětovou službu s OBZ (mnohdy právě proto, že příslušníci obou složek byli většinou členy KSČ). Příslušníci OBZ úzce spolupracovali se sovětskými zpravodajskými orgány. B. Reicin se podílel se svými spolupracovníky v SSSR a londýnskými komunisty ještě před vznikem OBZ v průběhu války na prověřování čs. důstojníků, kteří žádali o přesun z Anglie k našim jednotkám v SSSR. Na základě jejich informací odmítla sovětská vojenská správa mnohým z nich vydat vstupní vízum do SSSR.^{/8}

Od samého počátku existence OBZ u 1. čs. armádního sboru v SSSR projevovali jeho příslušníci „zvláštní“ zájem o důstojníky, kteří přišli ke sboru z Anglie. Mnozí z nich otevřeně vyjadřovali své nepřilíh pozitivní názory na úroveň velení, materiálního vybavení a na vycvičenost vojáků, které velení sboru nasazovalo do těžkých bojů i na další problémy.

Oddělení OBZ 1. čs. armádního sboru v SSSR proto vznášelo námitky proti jejich povýšení a jmenování do různých funkcí. Svědčí o tom, mimo řady jiných, i dokument v něm jsou uvedeny námitky proti povýšení důstojníků za vychvalování úspěchů anglo-amerických vojsk, za konflikty se sovětskými důstojníky a za kritiku důstojníků, kteří v průběhu války emigrovali do SSSR. Závěr zněl: „*Většina výše uvedených osob ve smyslu vládního prohlášení neodpovídá požadavkům kladeným na důstojníka nové čs. demokratické armády.*“^{/9}

Vojenské obranné zpravodajství od samého počátku představovalo důležitý zdroj informací pro sovětskou stranu i pro vedení KSČ. Bedřich Reicin se osobně angažoval v přípravě komunistů na moskevská jednání o vládním programu a složení nové vlády. Ve svém dopise K. Gottwaldovi ze dne 6. března 1945 doporučil ustanovit na místo ministra národní obrany gen. L.Svobodu a na místo hlavního velitele branné moci gen. B. Bočka. Jeho negativní postoj ke generálům a důstojníkům bývalé předmnichovské armády, vyjadřovala slova dopisu – „*ostatní kandidáti jsou buď reakcionáři nebo nic neumějí, ale většinou obojí.*“^{/10} V průběhu příprav na moskevská jednání se dohodl K. Gottwald s gen. L. Svobodou – „*vést společný boj za odstranění nynějšího reakčního a antisovětského vedení čsl. armády (gen.S.Ingr a jeho klika) a za prosazení vedení demokratického a poctivě prosovětského.*“^{/11}

Ještě 10. března chyběla v návrhu komunistické strany pasáž o armádě. O její vypracování požádal K. Gottwald gen. L. Svobodu. Návrh kapitoly o armádě vypracoval pravděpodobně přednosta oddělení výchovy a osvěty 1. čs. armádního sboru mjr. JUDr. Jaroslav Procházka.

Bezprostředně po přijetí vládního programu a jmenování nové vlády došlo z iniciativy gen. L. Svobodu k odstranění vedoucích činitelů odboje na Západě z významných funkcí v armádě. Na prvním zasedání Vojenské rady při předsednictvu vlády dne 5. dubna 1945 navrhl odeslat na zdravotní dovolenou generály S. Ingra, B. Neumana, okamžitě zbavit funkce zástupce čs. armády u nejvyššího velitele spojeneckých armád na Západě gen. O. Gaka - Mézla a penzionovat gen. F. Moravce.^{/12} Při obsazování klíčových míst v armádě po přijetí vládního programu se tak prakticky projevíly důsledky tajné úmluvy mezi K. Gottwaldem a gen. L. Svobodou z počátku března. Na druhé straně navrhl jmenovat do významných funkcí mjr. JUDr. Jaroslava Procházku a kpt. v zál. B. Reicina. Mjr. J. Procházka se stal náčelníkem Hlavní správy výchovy a osvěty MNO a B. Reicin náčelníkem Hlavní správy OBZ.

Vojenská rada při předsednictvu vlády rozhodla o prověřování všech důstojníků a rotmistrů, kteří nastupovali po skončení války do armády. Složení přijímacích komisí určovaly pokyny přijímací komise Ministerstva národní obrany. Pro jejich výběr stanovilo MNO následující kritéria: předseda v hodnosti plukovníka, nebo podplukovníka, účastník odboje - bývalý vězeň koncentračního tábora; členové - důstojník, vězeň z koncentračního tábora, důstojník domácího odboje, důstojník zahraničního odboje a důstojník příslušník OBZ. B.Reicin se stal členem komise MNO, která prověřovala generály a důstojníky generálního štábu.^{/13}

Členové komisí - příslušníci OBZ rozhodovali v mnohých případech o přijetí či nepřijetí důstojníků a rotmistrů do armády proto, že disponovali širokým spektrem informací, získaných z archivních pramenů i výsledky německých vojenských osob, kolaborantů a zrádců atd. Vojenské obranné zpravodajství také šetřilo sporné případy a také případy různých udání a námitek proti přijímaným generálům, důstojníkům a rotmistrům. V průběhu očisty armády, bezprostředně po osvobození, dostávalo OBZ takové množství podepsaných i anonymních udání, že nebylo schopno v krátkém čase prověřit jejich pravdivost a oprávněnost.

Vliv OBZ v armádě postupně narůstal vzhledem k tomu, že do jeho kompetence přešlo i posuzování národní s státní spolehlivosti generálů, důstojníků a rotmistrů, podílelo se na očistě důstojnického a rotmistrovského sboru. OBZ vedlo osobní spisy důstojníků, rotmistrů i vojáků. Příslušný stupeň OBZ se vyjadřoval ke všem povýšením a jmenováním důstojníků do vyšších funkcí. Až na výjimečné případy konečné rozhodnutí vycházelo ze stanoviska OBZ. A to i za situace, kdy rozhodnutí náleželo vládě nebo prezidentu republiky. Do konce války působili příslušníci OBZ v převážné míře v rámci armády a plnili úkoly související s její činností. Postupně však působení OBZ směřovalo stále více i mimo armádu.

Podíl Vojenského obranného zpravodajství na formování bezpečnostních složek Ministerstva vnitra.

O základní orientaci poválečného vývoje v osvobozeném Československu se rozhodovalo již v průběhu II. světové války. Ve dnech 22. - 29. března probíhaly v Moskvě rozhovory mezi delegacemi národně socialistické, lidové, sociálnědemokratické a komunistické strany o struktuře a složení nové vlády i o obsahu vládního programu. Slovensko zastupovali na jednáních představitelé Slovenské národní rady. Prezident E. Beneš se jednání nezúčastnil ani do nich aktivně nezasahoval.

Již v průběhu jednání o vládním programu se projevil diametrálně rozdílný přístup KSČ a ostatních politických stran k řešení problematiky armády a bezpečnostních složek Ministerstva vnitra. Vedení nekomunistických politických stran vycházelo z tradičních přístupů, realizovaných v období předmnichovské republiky. Tehdy patřila armáda, četnictvo a policie ke složkám, jejichž příslušníci nesměli být členy politických stran a ani politické strany nezasahovaly do jejich činnosti. V roce 1927 byli příslušníci branné moci a četnictva zbaveni volebního práva. Kompetence vůči armádě náležely prezidentu republiky, parlamentu a vládě.

Nevýhodná výchozí pozice nekomunistických stran vycházela z okolností přijetí vládního programu, ale také z podcenění možností vlivu Ministerstva vnitra na vývoj událostí v osvobozené republice ze strany jejich vedoucích činitelů.

Vedení komunistické strany naopak věnovalo mocenským složkám státu prvořadou pozornost a již v průběhu války si postupně vytvářelo podmínky pro realizaci vlastních záměrů. Komunisté vycházeli z marxisticko-leninské teorie o nutnosti rozbití starého státního

aparátu a v tomto smyslu považovali armádu a bezpečnost za jeho klíčové složky. Postup vedení KSČ se v případě armády a bezpečnosti podstatně odlišoval.

Cíl vojenské politiky KSČ směřoval k narušení kontinuity obnovované čs. armády s armádou předmnichovskou, především cestou změn v důstojnickém a rotmistrovském sboru. Již v průběhu války docházelo k vážným rozporům mezi hlavními složkami NOB, reprezentovanými londýnskou vládou (Ministerstvem obrany) a moskevským vedením KSČ o koncepci výstavby, ale i použití čs. zahraničních jednotek v průběhu války. Na podzim roku 1944 londýnské MNO postupně ztrácelo vliv na vývoj v čs. vojenských jednotkách v SSSR. Tato skutečnost se později projevila také v obsahu vojenské části vládního programu. Vojenskou část vládního programu vypracoval na základě výsledků jednání mezi K.Gottwaldem a gen. L. Svobodou mjr. JUDr. Jaroslav Procházka, náčelník oddělení výchovy a osvěty 1.čs.armádního sboru v SSSR. Obsah vojenské části vládního programu vycházel z dokumentu komunistické strany s názvem „*Budování armády na osvobozeném území*“. Jednalo se o pokyny moskevského vedení KSČ z léta 1944.^{/14}

Již koncem války se ukazovalo, že nebude možno bez ztráty funkčnosti armády provést rozsáhlé změny v důstojnickém a rotmistrovském sboru. Určitou překážkou uskutečnění tohoto záměru z pohledu KSČ tvořila mimo jiné i skutečnost, že se část vojáků z povolání předmnichovské armády zapojila do odboje proti fašismu doma i v zahraničí. I když se většina důstojníků a rotmistrů z povolání odboje aktivně nezúčastnila, případy kolaborace se mezi nimi vyskytovaly zcela výjimečně. Navíc se bezprostředně po válce projevoval akutní nedostatek důstojníků.

Přijetí části vládního programu, který pojednával o armádě, znamenalo vytvoření podmínek pro uskutečnění podstatných změn v armádě. Jeho ustanovení ukládala budovat čs. armádu podle vzoru Rudé armády. V praxi to znamenalo přizpůsobit organizační strukturu, ale také zavedení sovětské výzbroje, přeložení polních řádů i využití sovětských zkušeností ve vojenském školství, včetně studia důstojníků, předurčených pro nejvyšší funkce v armádě, na sovětských vojenských akademiích. Realizace vojenské části vládního programu fakticky znamenala budování armády podle sovětského vzoru. Zároveň s tím se vytvářely i podmínky pro další prohlubování vlivu KSČ v armádě (mimo jiné zavedení osvětové služby atd.)

Program nové československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků, přijatý na jejím prvním zasedání dne 5. dubna 1945 v Košicích se zabýval všemi podstatnými otázkami života společnosti v osvobozené republice. Obsahoval také samostatnou kapitolu o budování nové

čs. armády po osvobození.¹⁵ Zajímavou skutečností je fakt, že neobsahoval žádnou pasáž ani zmínku o působení Ministerstva vnitra a bezpečnostního aparátu. Důvody proč tomu tak stalo nelze spolehlivě zjistit. Základ pro jednání o vládním programu tvořil návrh KSČ. Ostatní delegace neměly vypracován žádný písemný materiál.

Domnívám se, že absence části vládního programu o Ministerstvu vnitra a bezpečnostních složkách vyplývala z několika skutečností. KSČ neměla v období předmnichovské republiky v Ministerstvu vnitra a policejních složkách žádný vliv. Proto neměla ani odborníky schopné vypracovat tuto část vládního programu. Lze také předpokládat, že by se debata o těchto otázkách na moskevských jednáních stala závažným problémem. Komunistická strana nakonec zvolila za dané situace schůdnější cestu. Podařilo se jí celkem bez problémů obsadit křeslo ministra vnitra komunistou Václavem Noskem, který působil v období II. světové války v Londýně. Původní návrh Klementa Gottwalda z 23. února 1945 počítal s obsazením funkce Ministra vnitra Rudolfem Slánským.¹⁶ Zřejmě pro předpokládanou nepřijatelnost tohoto návrhu pro ostatní partnery v jednání rozhodlo vedení KSČ o jeho nahrazení osobou V. Noska.

Dne 12. dubna 1945 řešilo předsednictvo vlády a následně 17. dubna vláda na svém zasedání otázku působnosti Ministerstva vnitra. Na základě návrhu Václava Noska schválila vláda dokument *Hlavní zásady výstavby nového bezpečnostního aparátu*. Uvedený dokument obsahoval i rozhodnutí vlády - zrušit staré bezpečnostní sbory a nahradit je novým bezpečnostním aparátem. Dne 15. května 1945 oficiálně převzal resort Ministerstva vnitra Václav Nosek. Současně převzal i funkci předsedy vládní personální komise, která projednávala obsazení důležitých míst ve všech ministerstvech. Usnesení vlády ze 17. dubna zároveň předpokládalo, že při výstavbě nových bezpečnostních složek budou přednostně využíváni příslušníci 1. čs. armádního sboru a účastníci domácího odboje.

V tomto smyslu otevíralo usnesení vlády prostor pro rozšíření vlivu OBZ mimo armádu a zprostředkovaně i pro prohloubení vlivu KSČ v Ministerstvu vnitra. Klíčové pozice v nově budovaných bezpečnostních složkách postupně zaujímal na základě rozhodnutí ministra vnitra V. Noska důstojníci armády v aktivní službě nebo v záloze, většinou členové KSČ. OBZ se podílelo na jejich výběru a prověření. Vzhledem k tomu, že OBZ vedlo osobní spisy všech důstojníků, mělo podrobné informace o všech důstojnících, kteří přešli do služeb Ministerstva vnitra. Mnohdy s nimi udržovalo nadále široké kontakty a využívalo je k budování agenturních sítí OBZ v SNB, StB a dokonce i v ZOB II.

Uvedeným způsobem obsazovalo Ministerstvo vnitra velitelské funkce u vojensky organizovaného pohotovostního pluku NB, v odboru pro politické zpravodajství Ministerstva vnitra, v Hlavním velitelství SNB, na Zemských velitelstvích SNB a později také v ZOB II. a StB. V průběhu léta 1945 bylo převeleno ke službě k pohotovostnímu pluku NB 24 důstojníků a 2 rotmistři, k ZV SNB v Čechách 13 důstojníků a 2 rotmistři a ze Zpravodajské brigády 7 důstojníků. Velitelem pohotovostního pluku 1 NB se stal škpt. Oldřich Kryštof, velitelem Zemského velitelství SNB v Čechách pplk. Karel Veselý - Štainer, velitelem Zemského velitelství SNB na Moravě škpt. Stanislav Sedlák a Hlavním velitelem SNB plk. Antonín Sameš, všichni členové komunistické strany. Důležité místo - přednosty oddělení obranného zpravodajství Odboru pro politické zpravodajství Ministerstva vnitra zastával další člen KSČ, osobní přítel šéfa OBZ B. Reicina kpt. Bedřich Pokorný. Počátkem ledna 1946 nahradil na místě přednostu Odboru pro politické zpravodajství MV gen. Josefa Bártíka.

Při řešení otázek personálního obsazení míst v bezpečnostních složkách MV úzce spolupracoval V. Nosek jak s přednostou oddělení obranného zpravodajství Odboru pro politické zpravodajství MV kpt. B. Pokorným tak i s náčelníkem HS OBZ kpt. B. Reicinem. Obsazení důležitých míst na samotném Ministerstvu vnitra projednávala také základní organizace KSČ na ministerstvu na schůzích ve dnech 25. a 27. srpna 1945. Usnesení obsahovalo jména osob, kteří měli v následujícím období ministerstvo opustit i přehled funkcí po jednotlivých oborech, které bude nutno obsadit komunisty.¹⁷

Již v této době získalo výsadní postavení mezi všemi tajnými službami OBZ. Oproti ostatním službám mělo pevnou, relativně dobře fungující organizační strukturu a základní kádr důstojníků vyškolených pro tuto službu v SSSR. Také přístup ke zdrojům důležitých informací přispíval k postupnému prohlubování vlivu OBZ (archívy a dokumenty gestapa, protektorátní správy, výslechy kolaborantů a zrádců, výsledky činnosti agenturních sítí doma i v zahraničí).

V létě roku 1945 se podařilo komunistické straně ovládnout tajné služby (OBZ, 2. odd. HŠ, odbor pro politické zpravodajství "Z" MV a ZOB II.) a pohotovostní pluk NB. Důležité pozice získala na Ministerstvu vnitra a v SNB (HV SNB, ZV SNB). Využití (zneužití) tajných služeb komunistickou stranou umožňoval vedle jiných skutečností také fakt, že se vymykaly jakékoliv kontrole ze strany vlády a později i parlamentu a to za výrazného přispění komunistů - členů těchto státních institucí.

Výše uvedené skutečnosti se staly klíčem k dalšímu prohlubování vlivu KSČ v ostatních oblastech života společnosti a k přípravě na definitivní uchopení politické moci v republice.

Závěr

Vojenské obranné zpravodajství získalo již v průběhu první poloviny roku 1945 výsadní postavení mezi bezpečnostními složkami. I když podléhalo Ministerstvu národní obrany disponovalo pravomocemi jako policejní složky Ministerstva vnitra. Do konce roku 1945 vyplývalo výsadní postavení OBZ mimo jiné i ze stavu branné pohotovosti státu. I po roce 1945 si však zachovalo složku zpravodajskou i výkonnou, což bylo fakticky v rozporu s tehdy platným právním řádem.

I v následujícím období se hrálo OBZ významnou úlohu na cestě komunistické strany k uchopení politické moci. OBZ se podílelo na budování ostatních tajných služeb. Bedřichu Reicinovi se podařilo vybudovat tajnou službu, která si postupně vynutila jednostrannou spolupráci se všemi ostatními bezpečnostními složkami Ministerstva vnitra. Působnost OBZ, ale ani ostatních tajných služeb, nebyla upravena žádnými zákonnými normami. Jeho činnost se řídila výhradně vnitřními směrnicemi a předpisy, které schvaloval B.Reicin. Tajné služby se fakticky vymykaly jakékoliv kontrole ze strany vlády a později i parlamentu. OBZ na rozdíl od ostatních bezpečnostních složek disponovalo pevnou organizační strukturou a mělo zkušenosti z půlroční činnosti.

OBZ úzce spolupracovalo ze sovětskými zpravodajskými službami. Mezi nimi docházelo k výměně důležitých informací a archivních dokumentů. V poválečném období využívaly mnohdy všechny subjekty účastníci se zápasu o politickou moc informace z období okupace k prosazení svých zájmů, případně ke kompromitování osob z tábora svých politických protivníků. Právě archivní dokumenty a z nich získané informace se staly základem "zvláštního" postavení Vojenského obranného zpravodajství. V létě roku 1945 předala sovětská strana OBZ archivní dokumenty Hlavního říšského bezpečnostního úřadu /RSHA/ v Berlíně, který obsahoval mimo jiné výslechové protokoly gestapa z období protektorátu. Archiv obsahoval protokoly z výslechů důstojníků čs. armády, důstojníků slovenské armády, zajatých Němci v průběhu SNP, ale také protokoly výslechů významných osob politického života. Obsahu těchto dokumentů využívalo Vojenské obranné zpravodajství v celém období let 1945 - 1948. Jednak pro potřeby očisty veřejného života od kolaborantů a zrádců, ale také ke kompromitování určitých osob za účelem jejich odstranění

z významných funkcí v armádě ve státní správě i v hospodářské sféře. Stejným způsobem využívalo OBZ i informace získané ze spisového materiálu německé okupační správy a českých protektorátních úřadů.^{/18}

Pro OBZ typické neustálé rozšiřování působnosti mimo armádu se projevovalo v budování agenturních sítí v politických stranách, státních orgánech a institucích, v redakcích sdělovacích prostředků a dokonce i v SNB, ve Státní bezpečnosti a ZOB II. Agenturní síť budovalo OBZ také ve všech průmyslových podnicích v rámci zpravodajské ochrany znárodněného průmyslu. Zpravodajskou ochranu znárodněného průmyslu a podniků důležitých pro obranu státu provádělo OBZ od podzimu 1945. V podnicích pracovali důstojníci OBZ z povolání nebo v záloze. Vytvářeli jak oficiální strukturu vnější a vnitřní ochrany (VVO), ale i neoficiální strukturu - agenturní síť. Zástupci Ministerstva národní obrany a představitelé Ministerstva průmyslu, Ústřední rady odborů a Ústředního svazu průmyslu podepsali dne 13. prosince 1945 *Dohodu o způsobu provádění zpravodajské služby orgány MNO /OBZ/ v podnicích důležitých pro obranu státu*. Příslušníci OBZ disponovali kontrolními pravomocemi vůči ředitelům podniků, vyjadřovali se ke všem jmenováním osob na vedoucí funkce až po úroveň mistra ve výrobě. Také otázka povolení vstupu do objektů podniků patřila do pravomoci důstojníků OBZ. Vyskytovaly se i případy, kdy nebyl povolen vstup do objektů ani příslušníkům Stb, SNB i kriminální služby při vyšetřování trestných činů.^{/19}

Příslušníci OBZ, působící v rámci zpravodajské ochrany průmyslu podléhali pouze nadřízeným orgánům obranného zpravodajství u vojenských oblastí nebo přímo HS OBZ.

Nebezpečí, které vyplývalo z ovládnutí Vojenského obranného zpravodajství komunistickou stranou si uvědomoval v létě 1945 i prezident republiky E. Beneš. Na tyto skutečnosti upozorňoval na své vojenské poradě s nejvyššími armádními činiteli dne 19. června 1945 a žádal provedení změn v personálním složení OBZ.

V závěrech z porady se přímo uvádí: „*Je třeba revidovat původní personální složení OBZ, kdy byli k dispozici pouze příslušníci čs. vojenské jednotky v SSSR a zabránit překračování působnosti a právního řádu.*“^{/20} Uvedené požadavky se však nepodařilo prosadit. Vojenské obranné zpravodajství zůstalo v následujícím období v rukou KSČ. Pro komunistickou stranu bylo zdrojem důležitých informací, jenž umožňovaly jejímu vedení přijímat důležitá rozhodnutí, především při řešení složitých situací.

Rozdílné možnosti v přístupu k informacím mezi KSČ a jejími protivníky značnou měrou ovlivnily i celkový výsledek zápasu o uchopení politické moci v Československu v letech 1945 - 1948. K důležitým zdrojům těchto informací patřilo bezesporu i Vojenské obranné zpravodajství. Bedřich Reicin, který stál v čele této instituce dosáhl závratné vojenské kariéry a získal výsadní postavení jak ve vojenské hierarchii tak i v KSČ./21

Poznámky:

- 1/ Drtina, P.: Československo můj osud, Melantrich 1991. Feierabend, K, L.: Politické vzpomínky, Atlantis, Brno 1994. Hejl, V.: Zpráva o organizovaném násilí, Univerzum, Praha 1990. Hora, O.: Svědectví o puči, díl. I. a II., Melantrich 1991. Josten, J.: Československo žaluje, Naše vojsko, Praha, 1993. Moravec, F.: Špión jemuž nevěřili, Rozmluvy, Praha 1990. Ripka, H.: Únorová tragédie, Atlantis, Brno 1995. Táborský, E.: Prezident Beneš mezi Západem a Východem, Mladá fronta, Praha 1993. Tigrid, P.: Kapesní průvodce inteligentní ženy po vlastním osudu, Praha 1990. Smutný, J.: Svědectví prezidentova kancléře, Mladá fronta, Praha 1996. Kaplan, K.: Nekrvavá revoluce, Mladá fronta, Praha, 1993.
- 2/ Na základě dohod mezi vedoucími představiteli národně- osvobozenického hnutí, které reprezentovaly především londýnská emigrační vláda v čele s prezidentem E. Benešem, Státní rada v Londýně a moskevské vedení KSČ, byla po válce povolena činnost pouze několika politických stran. K nim patřily Československá strana lidová, strana národně socialistická, Československá sociálnědemokratická strana, KSČ a Demokratická strana na Slovensku. Ostatním velkým politickým stranám z doby první republiky nebyla povolena činnost v důsledku jejich spolupráce s okupanty. V českých zemích to byla agrární strana a politické strany sudetských Němců, na Slovensku Hlinkova ľudová strana, ale i další.
- 3/ Jedná se především o hodnocení úlohy prezidenta E. Beneše v průběhu únorových událostí roku 1948. Mnohými pamětníky z řad nekomunistických politických stran (P. Tigrid, O. Hora, H. Ripka, P. Drtina i dalšími) je Beneš odsuzován za to, že podepsal demisi ministrů, popřípadě za to, že nepoužil k řešení krize a zabránění nástupu komunistické strany k moci armádu. Obsah archivních dokumentů, které dosud nebyly zveřejněny dokazuje, že v době podpisu demise byla již fakticky moc v rukou KSČ a možné použití armády prezidentem bylo také nereálné.
- 4/ VHA, SSSR IV., 1.čs.armádní sbor v SSSR, A 4/4/14, dův. rozkaz č.1, čl.1 ze dne 7. ledna 1945.
- 5/ Blíže viz: Hanzlík, F.: Uplatňování sovětského vlivu na budování čs. branné moci koncem roku 1944 a v roce 1945. In.: Sborník Vojenské akademie, mimořádné číslo, roč. 1994
- 6/ AMV, fond 304 - 226 - 1, s. 10 - 11.
- 7/ VHA, SSSR IV, 1.čs.armádní sbor v SSSR, S 39, Zpravodajské rozkazy, Směrnice pro obranné zpravodajství.
- 8/ VHA, ČS - VM - SSSR, č.j. 98/dův./1942
- 9/ VHA, SSSR IV, 1.čs.armádní sbor v SSSR, č.j. 1816/taj. zprav. 1945 A.

- 10/ SÚA, A ÚV KSČ, fond 100/24 sv. 172, a.j. 1532.
- 11/ Tamtéž.
- 12/ VHA, VR, č.j. 1/ Taj. 1945, z 5.4.1945. Gen. F. Moravec byl nakonec jmenován do funkce velitele divize v Mladé Boleslavi. Na gen. S. Ingra i gen.F. Moravce bylo podáno na základě obvinění vykonstruovaných OBZ trestní oznámení. Na gen. Ingra za jeho činnost v průběhu války a na gen.Moravce za údajné nesplnění povinnosti před jeho odletem do Anglie v březnu 1939. Údajně nezajistil zničení důležitých zpravodajských materiálů, které se následně dostaly do rukou německých okupantů. Obě obvinění byla vykonstruována OBZ s cílem kompromitovat jmenované generály a zabránit jejich jmenování do významnějších funkcí v armádě.
- 13/ VHA, Dokumenty přijímacích komisí 29/10, č.j. 2024.
- 14/ Viz.: KSČ o ozbrojených silách, Naše vojsko, Praha 1976, s.145 - 148.
- 15/ Viz.: Program prvé domácí vlády republiky, vlády Národní fronty Čechů a Slováků, Sběrka dokumentů, Ministerstvo informací, Praha 1945.
- 16/ SÚA, A ÚV KSČ, fond 100/24, sv. 172, a.j. 1532.
- 17/ SÚA, A ÚV KSČ, fond 100/1, sv. 42, a.j. 307.
- 18/ Dne 11. července 1945 vydalo Ministerstvo vnitra směrnice pro zajištění německého spisového materiálu. O využití nalezených materiálů rozhodovali důstojníci OBZ a bezpečnostní referenti národních výborů. Téměř všichni bezpečnostní referenti byli členy komunistické strany. AMV, fond 310 - 24 - 3/ VII - 1945.
- 19/ ANV, fond 302 - 579 - 9.
- 20/ VHA, Stát. taj. v MNO, č.j. 100 057, 1945.
- 21/ Svědčí o tom mimo jiné i jeho postup ve vojenských hodnostech leden 1945 - npor., 7. března 1945 - kpt., 2. dubna 1945 - škpt., 10.května 1945 - mjr., 1.srpná 1945 - pplk., 1.dubna 1946 - plk., na podzim 1948 - genmjr. VHA, VKPR, č.j. 660 dův.